

Ana Sentov¹

UDC 821.111(71)-31.09 Atwood M.
Originalan naučni rad
Primljen: 23. 11. 2021.
Prihvaćen: 23. 12. 2021.

„TAKO OČIGLEDNO I TAKO NEZAMISLIVO”: EKO-DISTOPIJA U TRILOGIJI *LUDADAM* MARGARET ATVUD

APSTRAKT: Margaret Atvud se u svojim delima već dugo bavi temom prirode i nasiljem nad prirodom od strane čoveka. I sama autorka je ekološka aktivistkinja, koja se bavi aktuelnim pitanjima u vezi sa zaštitom životne sredine i klimatskim promenama. Još od svog prvog romana *Izranjanje* (1972), preko najznačajnijeg dela *Sluškinjina priča* (1986), sve do trilogije *Ludadam* (koju čine romani *Antilopa i Kosac* (2003), *Godina potopa* (2009) i *Ludadam* (2013)), Atvudova kritikuje stav čovečanstva prema prirodi i drugim živim bićima, koji se sastoji u tome da čovek nad njima vlada i potčinjava ih sebi. U aktuelnom kontekstu kulturološke i ekološke krize u svetu, ovaj rad analizira trilogiju *Ludadam* kroz prizmu ekološke književne kritike i razmatra koliko autorkina vizija ekološke distopije odražava stvarno stanje u svetu.

KLJUČNE REČI: ekološka kritika, eko-distopija, Margaret Atvud, trilogija *Ludadam*, distopija

1. Uvod

U poslednjih nekoliko godina, u javnosti kao da je utihnula debata o pojmu klimatskih promena i uticaju klimatskih promena na životnu sredinu i čovečanstvo. Umesto toga, raste strepnja da se klimatske

¹ Assistant Professor, Department of English, Faculty of Law and Business Studies Dr Lazar Vrkatić, ana.sentov@flv.edu.rs

promene neće odvijati sporo, i u dalekoj budućnosti. Štaviše, prisutne su ovde i sada, i svake godine postaju sve vidljivije: uragani i snažne oluje pustoše priobalne oblasti, bujične poplave odnose živote i čitava domaćinstva, čak i u najrazvijenijim zemljama; usevi propadaju, a ljudi i životinje stradaju usled talasa žestokih vrućina; zagađenje vode i vazduha nekontrolisano se povećava; šumski požari besne sve jače. Čini se da prirodne nepogode nikada nisu bile tako učestale kao poslednjih godina. Sem toga, uzrok izbijanja pandemija, kao što je pandemija COVID-19, vezuje se za ugrožavanje prirodnih staništa od strane čoveka. Usled aktivnosti poput sečenja šuma i nedozvoljenog lova, životinjske vrste, koje inače nikada ne bi došle u kontakt s čovekom, sada mogu da nam prenesu nepoznate i opasne patogene klice. Zbog svega navedenog, naučnici koji se bave zaštitom životne sredine i ekološki aktivisti, posebno s engleskog govornog područja, sada govore o „klimatskoj krizi”.

Neki mediji s engleskog govornog područja, poput britanskog časopisa *The Guardian*, britanskog javnog servisa BBC, i američke agencije AP, objavili su 2019. godine da će nadalje koristiti termine „klimatsko vanredno stanje” ili „klimatska kriza” umesto termina „klimatske promene”, jer „se smatra da izraz klimatske promene ne odražava dovoljno jasno koliko je situacija ozbiljna” (*The Guardian*, 16. oktobar 2019). Na veb-stranici Ujedinjenih nacija (<https://www.un.org/en/un75/climate-crisis-race-we-can-win>) navodi se da „klimatske promene predstavljaju presudni momenat našeg doba, a odvijaju se i brže nego što smo strahovali [...] ni najudaljeniji krajevi naše planete nisu imuni na razorne posledice klimatskih promena”. Uvodni tekst opisuje košmarnu situaciju u svetu:

Porast temperatura izaziva sve veće uništavanje životne sredine, prirodne nepogode, ekstremne vrućine i hladnoće, nestašice vode i hrane, ekonomsku nestabilnost, sukobe, i terorističke aktivnosti. Nivo mora se podiže, glečeri na Arktiku se tope, koralni grebeni izumiru, okeanska voda postaje kisela, šume stradaju od požara. Jasno je da ne možemo dalje kao da se ništa ne dešava. Sada je trenutak za odlučno i udruženo delovanje, dok cena koju plaćamo zbog klimatskih promena nije postala previsoka.

Međutim, čini se da se veći deo sveta i dalje ponaša kao da se ništa ne dešava. Nedavno održana konferencija o klimi u Glazgovu u organizaciji UN (COP26) završena je pozivom da se sve države obavežu da će smanjiti emisiju gasova koji izazivaju efekat staklene bašte. Više od 200 država iznova se obavezalo da će smanjiti zagađenje metanom, krčenje šuma i ulaganje u fosilna goriva. Dve države koje su najveći zagađivači ugljenikom, SAD i Kina, pristale su da tokom ove decenije sarađuju u cilju ograničavanja globalnog zagrevanja, kako se ono ne bi povećalo više od 1,5 stepen Celzijusa. Međutim, Kina i Indija, najveći potrošači uglja na svetu, nisu se obavezale da se u potpunosti odreknu upotrebe fosilnih goriva. Naučnici i aktivisti koji se bave klimatskim promenama smatraju da je učinjen korak napred, ali da to nije dovoljno da bismo se izborili s klimatskom krizom (CNBC, 16. novembar 2021).

Trenutna klimatska kriza u svetu jezivo podseća na situaciju koju Margaret Atwood opisuje u svom romanu *Godina potopa* (2009), koji se bavi posledicama bezobzirnog uništavanja životne sredine:

Znala sam da se u svetu dešavaju ružne stvari, pričali su o tome, vidala sam to u vestima. Ali te ružne stvari dešavale su se negde drugde. [...] Svi su znali. Niko nije hteo da prizna da zna. Kad bi drugi počeli da pričaju o tome, zanemarivali ste ih, jer je ono što su govorili istovremeno bilo tako očigledno i tako nezamislivo.

Trošimo Zemlju. Gotovo je potrošena. (Godina potopa, 282)

U kontekstu kulturološke i ekološke krize u svetu, ovaj rad se bavi analizom trilogije *Ludadam* kroz prizmu ekološke kritike i ispituje koliko autorkina vizija eko-distopije odražava trenutno stanje u stvarnosti. Teme koje se obrađuju u trilogiji posebno su aktuelne u ovom trenutku. Pre izbivanja pandemije COVID-19, smatralo se da su klimatske promene ili klimatska kriza najveća pretnja za čovečanstvo i za globalnu ekonomiju. Svetski lideri i međunarodne organizacije najviše su se bavili pitanjem kako da istovremeno ostvarujemo ekonomski rast i napredak, a da time ne nanosimo štetu biosferi. Treba naglasiti da je tek mali broj svetskih lidera i organizacija razmatrao mogućnost da se potpuno odustane od čitave doktrine ekonomskog rasta. Gotovo nikome nije padalo na pamet da je ugroženo nešto mnogo važnije od globalne ekonomije.

U svom govoru na klimatskom samitu UN u Katovicama 2018. godine, mlada ekološka aktivistkinja Greta Tunberg izjavila je da ako se rešenje ne može naći u postojećem sistemu, onda moramo da promenimo sam sistem (*Democracy Now*, 13. decembar 2018.). Međutim, za tako nešto izgleda još nema ni volje ni spremnosti. Dešavaju se ružne stvari, ali za većinu ljudi, pogotovo u razvijenim zemljama, te ružne stvari mogu i dalje da se dešavaju, pod uslovom da su negde drugde.

Sada, dok se čitav svet bori s pandemijom COVID-19, dok nam prete recesija, otkazi, nezaposlenost i ekonomski kolaps, postajemo svesni koliko je naš svakodnevni život lako narušiti i kakvu pustoš za sobom ostavlja bezobzirno uništavanje životne sredine. U ovom radu razmatra se da li je eko-apokalipsa koja je opisana u trilogiji *Ludadam* neizbežna: da li čovečanstvo mora doći do same ivice opstanka pre no što se opameti? Možemo li da obuzdamo svoje destruktivne nagone i promenimo svoj odnos prema prirodi?

2. Ekološka kritika u književnosti

Počeci ekološke kritike u književnosti vezuju se za regionalni pokret američkih književnih kritičara koji su se interesovali za književna dela koja su se bavila prirodom i životnom sredinom. Tokom poslednjih trideset godina, od devedesetih godina prošlog veka do danas, nastala je interdisciplinarna zajednica naučnika i istraživača koji u svojim radovima iskazuju sve veću zabrinutost zbog ekološke krize u svetu. Svi se slažu da je ova kriza nastala usled pogrešnog poimanja prirode uopšte, i posebno čovekove prirode (Gersdorf & Mayer, 2006: 9). Kako navodi Greg Garrard (2004), tekst koji je od ključne važnosti za ekološku kritiku jeste „Basna o sutrašnjici” (“A Fable for Tomorrow”), u delu Rejčel Karson iz 1962. godine *Tiho proleće* (*Silent Spring*). Putem pesničkog jezika i podražavanjem žanrova pastorale i apokalipse, autorka upozorava na rizik od upotrebe organskih pesticida i izlaže naučne dokaze o tome kakvu pretnju ovi pesticidi predstavljaju za živi svet i čovekovo zdravlje. Upravo ova mešavina književnih aluzija i naučnih dokaza čini ovaj tekst ključnim za ekološku kritiku (Garrard, 2004: 3). Jedna od prvih antologija ekološke književne kritike jeste *The Ecocriticism Reader*

(1996), gde je data dosta široka definicija ekološke književne kritike kao „izučavanje odnosa između književnosti i fizičke sredine” (Glotfelty & Fromm, 1996: xvii; citirano u Gersdorf & Mayer, 2006: 11). Krajem XX i početkom XXI veka u javnosti sve više raste strepnja da se bliži ekološka kriza, čemu doprinose dešavanja poput nesreće u Černobilju, izlivanje nafte u more kraj obala Aljaske, bolest ludih krava, kao i sve češće i ekstremnije prirodne nepogode. U to vreme i ekološka kritika postaje i aktuelna i priznata, jednako kao i kritički pravci poput feminističke kritike, postkolonijalizma i novog istorizma (Gersdorf & Mayer, 2006: 9).

Novi vek je doneo sve veći broj prirodnih nepogoda (cunami, uragani, poplave, suše, šumski požari) i pandemija (SARS, ptičiji grip, svinjski grip, COVID-19). Postaje jasno da čovečanstvo vrši negativan uticaj na prirodu u dosada neviđenim razmerama. U XXI veku prvi put je naučno dokazano da su globalno zagrevanje i nestajanje biljnih i životinjskih vrsta posledice klimatskih promena koje je izazvao čovek. Hemičar Pol Krucen (Paul J. Crutzen) i biolog Judžin Stormer (Eugene Stoermer) upotrebili su 2000. godine izraz „antropocen” kako bi opisali „dominantni uticaj čoveka na biološke, hemijske i geološke procese na planeti Zemlji” (Crutzen & Schwagerl, 2011; citirano u Mohr, 2017: 26). Uticaj čoveka na prirodnu sredinu stavljen je tako u istu ravan kao epohalni prirodni fenomeni iz prošlosti, poput udara meteora ili pomeranja kontinenata. Naše društvo i kultura suočavaju se s velikim izazovima i pretnjama, kao što su hiperkonzumerizam i zagađenje životne sredine, pri čemu jaz između bogatih i siromašnih postaje sve veći, jer su siromašnije države podložnije štetnim uticajima zagađenja. Istovremeno, raste i interesovanje za ekološku kritiku, pa se štampa sve veći broj članaka i publikacija iz ove oblasti. Neki ekološki kritičari (Kerridge & Sammells, 1988; Coupe, 2000) preispituju tvrdnju da književnost i umetnost treba da budu etički i estetički odvojene od stvarnosti. Ovi kritičari tvrde da je cilj ekološke kritike da procenjuje književna dela i ideje iznete u njima na osnovu toga koliko su korisne za borbu protiv ekološke krize, i da podstakne otpor i pobunu protiv zagađenja i uništenja životne sredine (Gersdorf & Mayer, 2006: 11). U tom smislu, u ovom radu se razmatra kako se u trilogiji *Ludadam* shvata ekološka kriza i kakva rešenja se nude.

3. Distopija kao književni žanr

Trilogija *Ludadam* prikazuje jednu distopijsku viziju društva budućnosti koje je izgubilo svoje humane karakteristike zbog nezajažljivosti korporacijske privrede i nekontrolisane potrošnje. Pri tome, ovo društvo živi u senci zagađivanja i uništavanja životne sredine. Distopijsko društvo je sastavni deo književne distopije, koja predstavlja podžanr naučne fantastike. Književna distopija opisuje svet u kome je kvalitet života značajno pogoršan, pogotovo kada se radi o ljudskim pravima i slobodama (Živković, 2017: 89). Sve književne distopije poseduju neke zajedničke karakteristike: represivni, totalitarni režimi, gušenje svake individualnosti, otuđenost ljudi od prirode, upotreba nauke i tehnologije u svrhu podjarmljivanja ljudi. Još jedna karakteristika književne distopije jeste glavni lik koji se, manje ili više uspešno, suprotstavlja represiji.

Nema sumnje da je distopija kao književni žanr u XX i XXI veku doživela pravi procvat (vidi Živković, 2014: 18–19). Nije ni čudo što je tako, s obzirom na dosad neviđeni napredak u nauci i tehnologiji, s jedne strane, a s druge strane, na katastrofalne posledice tog napretka: dva svetska rata, nuklearno i hemijsko oružje, trošenje prirodnih resursa, globalno zagrevanje i drugo. Društvo u književnoj distopiji svoj uspon doživljava zahvaljujući uspešnoj manipulaciji ljudskim umom i jezikom. U nekim društvima vlada se pomoću represije, nasilja i straha, kao što je to slučaj u Orvelovom romanu *1984* (1949) ili Berdžesovoj *Paklenoj pomorandži* (1962). U nekim drugim, opet, kao što vidimo u Hakslijevom *Vrlom novom svetu* (1932), koriste se suptilnija sredstva, kao što je udružena moć propagande i opojnih droga koje država deli narodu kako bi ga držala u pokornosti (Živković, 2019: 110–113).

Iz svega navedenog, jasno je da književne distopije odslikavaju prošle i sadašnje događaje u ljudskoj istoriji. Nekada je ta sličnost toliko velika da u čitaoce unosi nemir. Isto tako, stvarni događaji u svetu odslikavaju distopijske situacije u književnosti, a nekada ih po svojoj ozbiljnosti i prevazilaze. Dovoljno je setiti se puritanske vizije Novog sveta kao „Grada što leži na gori”, teokratske utopije koju su izgradili moćni muškarci koji su pri tome mogli da žene (i druge muškarce) po svojoj

volji optuže za bavljenje vradžbinama (Evans, 1994: 180–181), totalitarnih režima u Nemačkoj za vreme Hitlera, u Rusiji za vreme Staljina, ili u Kambodži za vreme Pola Pota, ili savremenih autoritarnih država koje se oslanjaju na kontrolu medija i propagandu.

Tokom svoje istorije, ljudi su mnogo puta svedočili pokušajima da se stvori idealna zajednica ili država, to jest utopija. Svaki put bi se, međutim, to pretvorilo u košmar distopije (Živković, 2017: 90). Kao što primećuje Zapovednik, antagonist iz *Sluškinjine priče*, „Bolje nikad ne znači bolje za sve [...] uvek znači gore za neke” (*Sluškinjina priča*, 211). Atvudova je za svoja distopijska društva smislila jedan novi naziv: „ustopija [...] kombinacija utopije i distopije, pošto je svaka utopija istovremeno i distopija, i obrnuto” (Atwood, 2011, navedeno u Mohr, 2015: 290).

4. Distopijske teme u romanima Margaret Atvud

U delima Margaret Atvud u prvom planu je uvek složeni međusobni odnos prirode, ljudskog društva i pojedinca: njeni junaci i junakinje pokušavaju da dostignu individualnu slobodu i samoostvarenje u indiferentnoj ili čak neprijateljskoj društvenoj sredini (npr. romani *Izranjanje* (1972), *Sluškinjina priča* (1985), *Mačje oko* (1988), *Alijas Grejs* (1996), *Slepi ubica* (2000)). Takođe, uvek je prisutna i kritika društva, ponekad u formi satire, koja se po svojoj oštrini može meriti sa satiričnim delima Džonatana Svifta, kao što su mnogi književni kritičari primećivali (vidi npr. Grace, 1995; Palumbo, 2000; Vevaina, 2006; Howells, 2006; Wilson, 2006; Canavan, 2012; Mohr, 2017). Po rečima same autorke, književnost je „instrument kroz koji posmatramo društvo – ona posreduje između jezika i onoga što smatramo stvarnošću” (Ingersoll, 1992: 246; navedeno u Howells, 2000: 139). Od svog prvog romana *Izranjanje* (1972), preko najznačajnijeg dela *Sluškinjina priča* (1985), pa do trilogije *Ludadam* (2003–2013), autorka je u svojim delima kritikovala odnos čoveka prema prirodi, u kome priroda mora da bude potčinjena čoveku i njegovim potrebama. Književna kritičarka Dunja Mor (Mohr, 2017: 55) primećuje da je u ranijim delima Atvudove bio prisutan stav da je priroda sila koja se mora nadjačati kako bi čovek opstao (narrativ o

opstanku koji je jedna od konvencija kanadske književnosti). U njenim kasnijim delima, međutim, prisutan je stav da sada priroda mora da se bori za opstanak nasuprot čoveku koji je uništava.

U *Sluškinjinoj priči*, čija se radnja odvija na američkom tlu krajem dvadesetog veka, Atvudova po prvi put uspostavlja direktnu uzročno-posledičnu vezu između uništenja životne sredine i propadanja društva. Masovna potrošnja i nekontrolisana glad za profitom prouzrokuju zagađenje vazduha, vode i zemljišta, što dovodi do naglog pada stope rađanja i povećanja steriliteta. Posledica ovih pojava je jačanje radikalnih desničarskih političkih i verskih struja, koje postepeno preuzimaju kontrolu nad reproduktivnim procesom, abortus stavljaju van zakona, i počinju sve više da se mešaju u privatne živote ljudi (Howells, 2006: 161). Konačno, to dovodi do pada demokratske vlasti i uspostavljanja teokratsko-totalitarnog režima u kome odabrani pojedinci, tačnije muškarci na pozicijama moći, imaju sve privilegije. Ljudska i građanska prava svih ostalih, i muškaraca i žena, ukinuta su i zamenjena strogom hijerarhijom u kome svako mora da igra svoju ulogu (Živković, 2018: 431). Dakle, jedna od posledica uništenja životne sredine jeste i propast demokratskog uređenja i uspon totalitarizma.

Radnja *Sluškinjine priče* sadrži jasnu aluziju na osamdesete godine XX veka u SAD, kada je došlo do jačanja neokonzervativnih političkih i religijskih ideologija, koje su osuđivale feminističke organizacije i pokrete (Howells, 2006: 162). Međutim, intimna i politička distopija u *Sluškinjinoj priči* isuviše jasno podseća na sadašnju situaciju u svetu, obeleženu pandemijom, usponom populizma, sve većom nejednakošću, političkim ekstremizmom i polarizacijom, sve većim nadzorom države nad stanovništvom, u kome vladaju postistina, lažne vesti i teorije zavere. Sluškinjina priča nastavlja tradiciju političkih distopija, kao što je Orvelova *1984*, pošto se bavi kršenjem ljudskih prava i ugnjetavanjem žena u fundamentalističkom režimu. U trilogiji *Ludadam*, autorka opisuje drugačiju vrstu distopije, koja je manje socijalno i politički obojena, a bavi se zloupotrebom naučnih saznanja i ekonomske moći u svrhu beskrupulozne eksploatacije prirodnih resursa, što dovodi do potpunog uništenja životne sredine.

5. Eko-distopija u trilogiji *Ludadam*

Trilogija *Ludadam* se često svrstava u naučnu fantastiku (Hengen, 2006; Howells, 2006; Canavan, 2012; Watkins, 2012; Mohr, 2015; Mohr, 2017), a i književna distopija se smatra za podžanr naučne fantastike (Živković, 2014: 21). Međutim, Margaret Atvud je više puta naglašavala da je u pitanju spekulativna proza, a ne naučna fantastika, i da u romanu *Antilopa i Kosac* nema ničega što čovek već nije izumeo ili nije na putu da stvori (<http://www.oryxandcrake.co.uk/perfectstorm.asp>). Bilo da se slažemo s autorkom ili ne, sva tri romana prepoznatljivo opisuju zapadno društvo XXI veka, koje karakterišu hiperpotrošnja, neoliberalna ekonomija, opsednutost mladošću i lepotom, odbojnost prema starenju, u kome su znanje, priroda, i sam život postali roba (Watkins, 2012; Mohr, 2015). U romanima Margaret Atvud nalazimo sliku jednog dehumanizovanog društva budućnosti, koje je ipak bliže stvarnosti nego nekoj futurističkoj viziji. Stoga se može reći da, kako smatraju neki kritičari, njena dela ne spadaju u „čistu” naučnu fantastiku, već u jedan specifični podžanr pod nazivom „transrealizam”, mešavinu realizma i naučne fantastike (Škobo, 2019: 81–83).

Podžanr naučne fantastike pod nazivom „klimatska fantastika” (Hughes & Wheeler, 2013: 2), koji je postao popularan u poslednjih petnaest godina, predstavlja književni odgovor na krizu izazvanu klimatskim promenama. Najveći broj dela u ovom podžanru odnosi se kritički prema čovekovoj težnji da upravlja prirodom. Ova težnja najčešće dovodi do globalnog uništenja ekosistema, pa i do potpunog istrebljenja čovečanstva i drugih biljnih i životinjskih vrsta (Canavan, 2012; Watkins, 2012). Možemo zaključiti da se u trilogiji *Ludadam* opisuje baš takvo društvo, nazvano „eko-distopija” (Hughes & Wheeler, 2013; Mohr, 2015). Ovakva društva bezobzirno i neumereno iskorištavaju i konzumiraju prirodna staništa i biljne i životinjske vrste, ne shvatajući da to vodi ka raspadu i konačnoj propasti samog društva. Teme kojima se eko-distopijski žanr bavi jesu, pre svega, otuđenje čoveka od prirode i upotreba nauke i tehnologije u svrhu podjarmljivanja prirode.

Osim elemenata naučne i klimatske fantastike, u trilogiji *Ludadam* zapažamo i elemente satire, koja oštro kritikuje trenutno stanje u društvu i istovremeno upozorava na teške posledice neumerene eksplo-

atacije prirodnih resursa. Kao epigraf romana *Antilopa i Kosac*, autorka je upotrebila citat iz čuvenog satiričnog romana Džonatana Svifta *Guliverova putovanja*. Zaista, može se reći da ova dva romana imaju mnoge zajedničke crte: oba satirično opisuju društvo, sadrže naučno-fantastične elemente, i smešteni su u nepoznati novi svet u kome protagonisti moraju da se bore za opstanak.

Centralna tema romana *Antilopa i Kosac* jesu posledice pandemije koja je pokosila čitavo čovečanstvo. Poreklo ove pandemije je van svake sumnje poznato – tvorac smrtonosnog virusa je genijalni ali razočarani naučnik po imenu Kosac (engl. *Crake*). Kosac je ubeđen da je čovečanstvo skoro iscrpelo sve prirodne resurse i da se nalazi na putu samouništenja. Kao genijalni mladi naučnik na Institutu Votson-Krik, Kosac dobija vrhunski tim i sva potrebna sredstva kako bi postigao najbolje rezultate. On istovremeno radi na dva paralelna projekta, koja će, kako veruje, ponuditi rešenje za ekološku krizu XXI veka, naročito po pitanju prenaseljenosti. Prvi je pilula „ekstradost”, lek koji produžava mladost, sprečava polno prenosive bolesti i istovremeno deluje kao afrodisijak i kontraceptiv. Drugi, tajni projekat jeste stvaranje nove humanoidne vrste putem genetskog inženjerstva, koju naziva Koščići (engl. *Crakers*). Koščići su zapravo stvoreni da zauzmu mesto ljudske vrste u prirodi, nakon istrebljenja čovečanstva putem pilule „ekstradost” koja sadrži smrtonosni virus nalik hemoragijskoj groznici (Sentov, 2015: 170).

Početak romana *Antilopa i Kosac* smešten je u postapokaliptični svet, kojim više ne vladaju čudi čoveka, već sile prirode. Taj svet posmatramo kroz oči Džimija, Koščevog prijatelja, koji je, kako se čini, jedini preostali pripadnik ljudske vrste. Prema Koščevom planu, Džimi ostaje živ i imun na virus kako bi služio kao učitelj i zaštitnik Koščića. Džimi, ili Snežni (engl. *Snowman*), sada predstavlja „kariku koja nedostaje” između izumrle ljudske vrste i humanoida koji su zauzeli njeno mesto, a koji su mnogo sposobniji da prežive u novom svetu. Klimatske promene izazivaju neprekidno smenjivanje talasa vreline i žestokih tropskih oluja. Genetski modifikovane životinje su se prilagodile ovoj klimi mnogo bolje nego Džimi, i sada predstavljaju pretnju njegovom opstanku, pošto jedu njegove zalihe hrane ili ga posmatraju kao plen. „Svinjoni” (engl. *Pigoons*) posebno su opasni jer poseduju skoro pa ljudsku inteligenciju, zahvaljujući kombinaciji svinjskih i ljudskih gena. Tako su se protiv

čoveka okrenula bića koja je sam stvorio. Poruka autorke je da čovek uzalud pokušava da upravlja prirodom i prirodnim procesima, jer ishod može biti samo njegovo sopstveno uništenje (Sentov, 2015: 170–171).

Na kraju romana *Antilopa i Kosac* dolazi do neočekivanog preokreta: ispostavlja se da Džimi/Snežni ipak nije poslednji čovek na svetu. On slučajno nailazi na još troje preživelih: dva muškarca i jednu ženu. Krijući se u žbunju, Snežni razmišlja kako da postupi – da li da im se mirroljubivo predstavi, ili da ne rizikuje i da puca na njih? Ova dilema predstavlja metaforu izbora pred kojim se čovečanstvo neprestano nalazi: da li se prepustiti svojim mračnim nagonima, ili ih obuzdavati? Autorka ne nudi rešenje ove dileme. Snežni donosi odluku da se pokaže, ali ishod ostaje nepoznat (Sentov, 2015: 171).

Radnja drugog romana u nizu, *Godina potopa* (2009), obuhvata gotovo isti vremenski period kao i *Antilopa i Kosac* (Bergthaller, 2010: 737). Kao i prethodni roman, *Godina potopa* se bavi posledicama pandemije smrtonosnog virusa kroz vizuru dve žene, Tobi i Ren, koje su bile pripadnice verske sekte „Božiji baštovani”. Fabula romana prati njihovo preživljavanje i pronalaženje ostalih preživelih pripadnika sekte. U poslednjem poglavlju romana otkriva se kakav je bio ishod Džimijevog susreta s troje preživelih, te se tako fabula dva romana spaja u jednu.

Roman *Godina potopa* daje mnogo detaljniji prikaz šireg društva, u kome su sve nadležnosti države prepuštene beskrupoloznim privatnim preduzećima (Bergthaller, 2010: 738). Ovo pre-pandemijsko društvo naizgled iznad svega ceni obrazovanje i znanje, i ne diskriminiše po pitanju rase, verskog opredeljenja ili etničke pripadnosti. Međutim, stanovništvo se deli na dve klase – povlašćenu klasu kojoj pripadaju direktori korporacija i naučnici koji rade za njih, koja živi u luksuznim naseljima sa najvišim nivoom obezbeđenja, i potčinjenu klasu običnih ljudi koja živi u prenaseljenim i zagađenim „plebejama”, nekadašnjim metropolama. Korporacije su preuzele sva institucionalna ovlašćenja, a njihova moć je istovremeno neprimetna i sveprisutna. Jedina vidljiva manifestacija njihove moći jeste Korpolicija, privatno preduzeće koje je zauzelo mesto državne policije i služi interesima Korporacija. Međutim, njihov glavni zadatak jeste da se bave onim poslovima za koje se interesuju Korporacije, a ne da štite javni red.

Sekta „Božji baštovani” nastaje u plebejama i u početku su njeni pripadnici samo obespravljani i marginalizovani članovi društva, pa ih stoga Korpolicija smatra bezopasnim čudacima. Kroz vizuru protagonista, možemo videti sav luksuz koji uživa povlašćena klasa, koji opstaje na račun masovne potrošnje, raširenog siromaštva i eksploatacije prirode. S druge strane, način života „Božjih baštovana”, i pored nekih aspekata verskog fanatizma i strogih pravila ponašanja, deluje mnogo humanije, jer je prožet verom u jednakost svih živih bića i u očuvanje životne sredine.

U romanu *Ludadam* (2013) naizmenično se prikazuju sadašnjost i prošlost. U sadašnjosti, preživeli Baštovani uče da opstanu u novom okruženju i da dele životni prostor sa Košćićima, genetski modifikovanim životinjama i Pejnbolesima (kriminalcima – učesnicima nasilnog rijaliti programa Pejnbol (engl. *Painball*)). U prošlosti, pratimo nastanak radikalnog krila „Božjih baštovana” pod nazivom „Ludadam” koje se bori protiv vlasti putem ekoterorizma. Na kraju, pripadnike ovog krila vrbuje Kosac, i oni se priključuju njegovom projektu „Rajski vrt”, to jest stvaranju Košćića. Neki od njih uspevaju da prežive apokalipsu i ponovo se sreću s preostalim Baštovanima. U ovom romanu, razorni uticaj čoveka na prirodu prikazan je kroz niz epizoda i anegdota koje govore kako zagađenje životne sredine postaje sve veće, kako veštačka ili genetski modifikovana hrana zamenjuje pravu, kako priobalni gradovi nestaju usled povećanja nivoa mora, i kako su ljudi i životinje primorani da se presele ili da gladuju usled vremenskih nepogoda.

Tema poslednjeg romana u trilogiji jeste povratak prirodi i prilika da se ljudska priroda, koja je dovela čovečanstvo do ivice opstanka, ipak promeni. Preživeli ljudi ostvaruju miran suživot s Košćićima, iako se glavna junakinja Tobi i dalje pribojava negativnog uticaja „starih” ljudi na nevine „nove” ljude. Uprkos svemu, kao i *Godina potopa*, kraj romana *Ludadam* uliva nadu da preživeli ljudi, svinjoni i Košćići mogu da žive zajedno i da poštuju jedni druge.

Na kraju trilogije, ostaje nada da „stari” ljudi mogu i žele da uče i od onih koji nisu pripadnici ljudske vrste. „Stari” ljudi se ponovo prilagođavaju životu u skladu s prirodom i pokušavaju da obuzdaju svoje destruktivne nagone, kao što su pohlepa i ljubomora. Da li će u tome

i uspeti, ostaje nejasno, ali stav autorke je više nego jasan: Priroda će, zahvaljujući svojoj beskrajnoj prilagodljivosti i otpornosti, preživeti sve što joj čini čovek, i opet biti prelepa. Pitanje je samo da li će čovek moći da uživa u toj lepoti (Hengen, 2006: 82).

6. Zaključna razmatranja

Po rečima književnog kritičara T. Mojlana (Moylan, 2000; navedeno u Howells, 2006), mnoge distopije su zapravo upozorenja koja nam upućuje autor književnog dela. Ako zaslužujemo upozorenje, to znači da još uvek imamo izbora; a ako ima izbora, ima i nade. Ove reči su posebno primenljive na „ustopije” Margaret Atvud. Trilogija *Ludadam* može se tumačiti kao poziv na korenite promene u društvenim odnosima i na odricanje od onog načina života koji ugrožava životnu sredinu (Canavan, 2012; Mohr, 2015). U prva dva romana, čini se da je potpuno uništenje živog sveta i ljudske vrste neizbežno. Međutim, u poslednjem romanu se prikazuje svet novog doba, posle antropocena (doba ljudi), i uspostavljanje savezništva između različitih vrsta: „prirodnih” ljudi (Baštovana i Ludadamovaca), genetski modifikovanih životinjskih vrsta, postljudi (Koščića), i inteligentnih ljudsko-životinjskih hibridnih vrsta (svinjoni) (Mohr, 2015: 294). Konačno, možemo zaključiti da ova trilogija istovremeno upućuje upozorenje na to kuda nas može odvesti uništenje životne sredine i poziv da se ozbiljno pozabavimo ekološkom krizom i počnemo više da cenimo živi svet koji nas okružuje.

Literatura

- Atwood, M. (2014). *The MaddAddam Trilogy: Oryx and Crake, The Year of the Flood, MaddAddam*. New York: Anchor Books
- Bergthaller, H. (2010) Housebreaking the human animal: humanism and the problem of sustainability in Margaret Atwood's *Oryx and Crake* and *The Year of the Flood*. *English Studies*, 91/7, 728–743. DOI: 10.1080/00133838x.2010.518042
- Canavan, G. (2012). Hope, But Not for Us: Ecological Science Fiction and the End of the World in Margaret Atwood's *Oryx and Crake* and *The Year of the Flood*. *Lit: Literature Interpretation Theory*, 23:2, 138–159
- Coupe, L. (ed). (2000). *The Green Studies Reader*. London: Routledge
- Evans, M. (1994). Versions of History: The Handmaid's Tale and its Dedictees. In: Nicholson, C. (ed). *Margaret Atwood: Writing and Subjectivity*. London: St. Martin's Press
- Hengen, S. (2006). Margaret Atwood and Environmentalism. In: Howells, C.A. (ed). *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*, (pp. 72–85). Cambridge: Cambridge University Press
- Howells, C. A. (2006). Margaret Atwood's Dystopian Visions: *The Handmaid's Tale* and *Oryx and Crake*. In: Howells, C.A. (ed). *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*, (pp. 161–175). Cambridge: Cambridge University Press
- Kerridge, R. & Sammels, N. (eds). (1988). *Writing the Environment: Ecocriticism and Literature*. London: Zed Books
- Gersdorf, C. & Mayer, S. (2006). Nature in literary and cultural studies: defining the subject of ecocriticism – an introduction. In: Gersdorf, C. & Mayer, S. (eds). *Nature in Literary and Cultural Studies: Translatic Conversations on Ecocriticism*, (pp. 9–21). Rodopi: Amsterdam – New York
- Mohr, Dunja M. (2015). Eco-Dystopia and Biotechnology: Margaret Atwood, *Oryx and Crake* (2003), *The Year of The Flood* (2009) and *MaddAddam* (2013). In: Voigts, E. & Boller, A. (eds). *Dystopia, Science Fiction, Post-Apocalypse. Classics – New Tendencies – Model Interpretations*, (pp. 283–301). Trier: WVT
- Mohr, Dunja M. (2017). Anthropocene Fiction: Narrating the 'Zero Hour' in Margaret Atwood's MaddAddam Trilogy. In: Mathis-Moser, U. & Carrière, M. (eds). *Writing Beyond the End Times?: The Literatures of Canada and Quebec*, (pp. 25–45). Innsbruck University Press

- Mohr, Dunja M. (2017). "When Species Meet": Beyond Posthuman Boundaries and Interspeciesism – Social Justice and Canadian Speculative Fiction. *Zeitschrift für Kanada-Studien* 37, 40–64
- Müller, K. P. (2000). Re-Constructions of Reality in Margaret Atwood's Literature: A Constructionist Approach. In: Nischik, R.M. (ed). *Margaret Atwood: Works and Impact*, (pp. 229–259). Rochester, NY: Camden House
- Newburger, E. (16 November 2021). What the COP26 climate conference really accomplished. CNBC. <https://www.cnbc.com/2021/11/16/un-cop26-climate-summit-what-was-accomplished.html> Accessed 4 December 2021
- Palumbo, A. M. (2000). On the Border: Margaret Atwood's Novels. In: Nischik, R.M. (ed). *Margaret Atwood: Works and Impact*, (pp. 73–87). Rochester, NY: Camden House
- Perfect Storms: Writing *Oryx and Crake* by Margaret Atwood: <http://www.oryxandcrake.co.uk/perfectstorm.asp> Accessed 10 December 2021
- United Nations (UN). The Climate Crisis – A Race We Can Win <https://www.un.org/en/un75/climate-crisis-race-we-can-win>, Accessed 3 December 2021
- Vevaina, C. S. (2006). Margaret Atwood and History. In: Howells, C.A. (ed). *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*, (pp. 86-99). Cambridge: Cambridge University Press
- Watkins, S. (2012). Future Shock: Rewriting the Apocalypse in Contemporary Women's Fiction. *Lit: Literature Interpretation Theory*, 23:2, 119–137
- Wilson, S. R. (2006). Blindness and Survival in Margaret Atwood's Major Novels. In: Howells, C.A. (ed). *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*, (pp. 176-190). Cambridge: Cambridge University Press
- You Are Stealing Our Future: Greta Thunberg, 15, Condemns the World's Inaction on Climate Change (13 December 2018). https://www.democracynow.org/2018/12/13/you_are_stealing_our_future_greta Accessed 5 December 2021
- Zeldin-O'Neill, S. (16 October 2019). 'It's a crisis, not a change': the six Guardian language changes on climate matters. *The Guardian* <https://www.theguardian.com/environment/2019/oct/16/guardian-language-changes-climate-environment> Accessed 3 December 2021
- Živković, M. (2017). "Society in the English Literary Dystopia", in *B.A.S./ British and American Studies*, vol. XXIII, 2017. Editor: Hortensia Pârlog. Timișoara: Editura Diacritic, pp. 89-98. ISSN print 1224–3086, online 2457–7715
- Živković, M. (2014). *Fenomen distopijskog jezika: na granici literarnog i realnog*. Novi Sad: Prometej. ISBN 978-86-515-0984-4, COBISS.SR-ID 290698759

- Živković, M. (2018). „Alternativni prostor distopije: slobode i ograničenja”. Tematski zbornik radova međunarodnog naučnog skupa „Jezik, književnost, prostor”. Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu: str: 423–434. UDK 821.111.09-31 Haksli O., 821.111.09-31 Orvel Dž., 821.111(71).09-31 Atvud M. ISBN 978-86-7379-473-0; COBISS.SR-ID 262242572
- Živković, M. (2019). „Postistina u anglofonom literarnoj distopiji”. Posle 200 godina: dva veka naučne fantastike, Zbornik radova sa Naučnog okruglog stola održanog u okviru XIII međunarodnog naučnog skupa „Srpski jezik, književnost, umetnost“. Filološko-umetnički fakultet Univerziteta u Kragujevcu: str. 109–118. UDK 821.111(71)-311.9.09; ISBN 978-86-80796-30-7